

UDK: 061.23+327.7]:325.2(497.5)
327.7+061.23]:325.2(497.5)
325.2:061.23+327.7](497.5)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 14. 03. 2001.

Milenko Horvatić

Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Zagreb
milhor@morh.hr, milenko.horvatic@zg.hinet.hr

JUGOSLAVENSKI MANJINSKI STANDARDI I HRVATI U SR JUGOSLAVIJI*

SAŽETAK

Zaštita manjina zauzima jedno od ključnih mjesta u političkoj transformaciji istočnoeuropskih zemalja, a etnički odnosi i postupanje s manjinama pokazali su se iznimno važnim pitanjem za sigurnost i stabilnost Balkana, posebno u SR Jugoslaviji. Perspektive za mir u toj državi u velikoj će mjeri ovisiti o rješenjima problema nacionalnih manjina. Jugoslavenskim ustavima se status manjina regulira kroz slobode i prava pojedinaca – pripadnika manjina, a mehanizmi zaštite zajedničkih prava su nedovoljno razvijeni. Hrvati kao autohtone i homogene skupine žive na prostoru današnje SRJ, u republikama Srbiji i Crnoj Gori. Raspadom SFRJ Hrvati u SRJ našli su se u položaju nacionalne manjine, ali im do danas taj status nije službeno priznat. Prema do sada primjenjivanim kriterijima pri određivanju statusa manjine, Hrvati u SRJ trebaju steći taj status, jer je postojanje manjine sa svojim karakterističnim manjinskim obilježjima objektivna činjenica koju nijedna država s »europskim« ambicijama ne može unedogled ignorirati.

KLJUČNE RIJEČI: SR Jugoslavija, položaj Hrvata, nacionalne manjine

1. Uvod

Najčešće se prava manjina izražavaju kao individualna, ali u novije vrijeme sve više i kao kolektivna. Pri analizi međunarodnih i pozitivnih nacionalnih (državnih) dokumenata koji reguliraju manjinsku problematiku, vidljive su razlike u tretiranju tih dvaju pristupa. Nema sumnje da se pod pravima manjina podrazumijeva i kolektivna emancipacija koja se onda može ostvariti samo kroz priznavanje i zaštitu kolektivnih prava. Međutim, takvi zahtjevi u većinskoj zajednici u pravilu izazivaju odbojnost i obično se vezuju uz pitanje teritorijalne autonomije odnosno prava naroda na samoodređenje, što doista katkad može predstavljati prikriven korak ka secesiji. Zagovornici ideje građanske države traže uporište u konceptu uniformnosti i načelu jednakosti pred zakonom. Međutim, taj pristup rješava samo zabranu diskriminacije manjina te najčešće dovodi do nepriznavanja njihovih posebnosti koje trebaju kolektivnu egzistenciju unutar većinske populacije (Radović, 2000: 89–91). Dakle, načelo jednakosti pred zakonom postaje nedovoljno te se nameće

* Članak je dio autorova magistarskog rada »Manjine u međunarodnim odnosima – položaj Hrvata u SRJ«, obranjenoga 31. siječnja 2001. na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu.

potreba za pravnim reguliranjem situacija koje nisu slične, jer je zabrana diskriminacije najmanje što država treba učiniti.

Raspadom SFRJ nastao je problem statusa pripadnika pojedinih naroda te bivše države, koji su se tako našli u bitno izmijenjenoj situaciji: od konstitutivnih naroda postali su nacionalnim manjinama.¹ U SRJ su tako nacionalnim manjinama postali Hrvati i Muslimani. Do sada nisu učinjeni nikakvi konkretni pomaci kako bi se njihov status pravno regulirao te dobio odgovarajući institucionalni oblik. Neriješen položaj tih dviju nacionalnih zajednica u SRJ izaziva njihovu nesigurnost, posebno imajući u vidu razne pritiske i diskriminacijske mjere kojima su izloženi, što je usmjereno njihovu tihom nestajanju.² Nakon raspada SFRJ, od preostalih republika Srbije i Crne Gore stvorena je SR Jugoslavija, 1992. usvajanjem novog ustava. Dvije godine ranije SR Srbija je izmijenila status svojih »konstitutivnih dijelova«, autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova, bitno smanjujući njihovu autonomiju.

Za razliku od ostalih manjina u SRJ, npr. Mađara, Slovaka, Rusina i Rumunja kojima je i u bivšem sustavu reguliran manjinski status, Hrvati kao konstitutivni narod SFRJ nisu uživali prava iz oblasti kolektivnih prava, kao što su pravo na upotrebu svog jezika i pisma, na obrazovanje na materinjem jeziku, informiranje na materinjem jeziku, te na izražavanje nacionalne kulture. Tako se danas prava zajamčena zakonodavstvom SR Jugoslavije te Republike Srbije i Crne Gore ne primjenjuju na hrvatsku nacionalnu zajednicu u toj državi. To je u suprotnosti s međunarodnim normama i međunarodnim obvezama koje je SRJ prihvatila, ali i međunarodnim sporazumom između SRJ i Republike Hrvatske,³ gdje se u čl. 8. izriječno navodi: »Srbima i Crnogorcima u RH i Hrvatima u SRJ Ugovorne stranke jamčit će sva prava koja im pripadaju na temelju međunarodnog prava.« Dakle, pravni temelj za uređenje manjinskog statusa Hrvatima u SRJ postoji.

2. Temeljni principi ustavnog uređenja u SRJ koji se tiču manjinskih prava i preuzete međunarodne obveze

2.1. Odredbe Ustava SRJ i ustava republika o pravima manjina

SR Jugoslavija je multietnička, multikonfesionalna i multikulturalna zajednica naroda u kojoj pored Srba i Crnogoraca živi 16 statistički relevantnih etničkih manjina koje prema popisu stanovništva iz 1991. čine 33,7% od ukupno 10.394.026 stanovnika.⁴ U Republici Srbiji od ukupno 9.778.991 stanovnika Srbi su zastupljeni sa 65,92%, Crnogorci sa 1,42%, a ostalo su pripadnici nacionalnih manjina. Nacionalno, konfesionalno i kulturno heterogen sastav SRJ i Srbije posljedica je mnogobrojnih povijesnih, političkih, ekonomskih, sociokulturnih te demografskih čimbenika.

¹ Na isti način su Mađari 1918. od državotvornog naroda, u mađarskom tzv. transljajtanskom dijelu Austro-Ugarske, postali nacionalnom manjinom u Kraljevini SHS.

² Izvještaj o položaju hrvatske nacionalne manjine u Srbiji, Beograd 1998.

³ Sporazum o normalizaciji odnosa između RH i SRJ..., *NN-MU*, br. 10, 1996.

⁴ Činjenice i statistika, Ministarstvo za informacije RS.

SR Jugoslavija, koju čine republike Srbija i Crna Gora je, dakle, multietnička zajednica sastavljena od različitih etničkih, nacionalnih i jezičnih skupina koje stoljećima žive zajedno. Njihov status u SR Jugoslaviji reguliran je saveznim (iz 1992.) i republičkim ustavima (Ustav Srbije iz 1990. i Ustav Crne Gore iz 1992.), kao i statutima pokrajina Vojvodine te Kosova i Metohije. Pored tih dokumenata koji na opći način određuju položaj manjina, pojedina prava regulirana su zakonima i podzakonskim aktima, statutima općina i drugim političko-pravnim aktima. Svi jugoslavenski ustavi sadrže odredbe o manjinskim pravima. Međutim, usporedbom njihovih odredbi vidljive su bitne razlike u stupnju predviđene zaštite manjina. S jedne strane, Ustav Srbije ne sadrži posebni članak o općoj zaštiti i pravima manjina, već se u okviru općih jamstava ljudskih prava nalazi nekoliko odredbi koje se na njih odnose. S druge strane, u Ustavu Crne Gore osigurana je značajna zaštita prava manjina. Nedvojbeno je i činjenica da Ustav SR Jugoslavije ima veću pravnu snagu od republičkih ustava i da standardi manjinske zaštite koje on postavlja predstavljaju minimum koji bi se morao ostvariti na teritoriju SR Jugoslavije.

Republike bi, dakle, morale pružiti šira manjinska prava od savezne države, što je i učinjeno u Ustavu Crne Gore, kojim je pitanje zaštite manjina mnogo preciznije i cjelovitije regulirano nego što je to uređeno ustavima SR Jugoslavije i Srbije. S druge strane, Ustav Srbije daje manje jamstava manjinama od Ustava SR Jugoslavije što, zbog činjenice da se u Srbiji manjinska prava uređuju zakonima sukladno njezinom vlastitom ustavu, ima za posljedicu nižu razinu zaštite manjinskih prava od one predviđene saveznim ustavom. U navedenim dokumentima status manjina se regulira, u osnovi, kroz slobode i prava pojedinaca – pripadnika manjina. Uočljivo je da je status manjine kao kolektiviteta uglavnom nereguliran, a mehanizmi zaštite zajedničkih prava nedovoljno su razvijeni.

Jamstva Ustava SR Jugoslavije, kao i činjenica da međunarodni ugovori u jugoslavenskom pravnom poretku, barem normativno, stoje iznad zakona, u cjelini gledano pružaju dobru osnovu za razvijanje sustava zaštite manjinskih prava i vladavine prava. Međutim, velik broj saveznih i republičkih propisa nisu ni poslije deset godina usuglašeni s Ustavom SR Jugoslavije, iako je rok za njihovo usuglašavanje već nekoliko puta produljivan.

2.1.1. Ustav SR Jugoslavije (1992)

Zaštita manjinskih prava u SR Jugoslaviji temelji se na saveznom ustavu od 27. travnja 1992. U tom se ustavu SR Jugoslavija definira kao »suverena savezna država, zasnovana na ravnopravnosti građana i ravnopravnosti republika članica, Republike Srbije i Republike Crne Gore.« Prema takvom određenju države deklarira se koncept građanske države u kojoj je ostvarivanje sloboda i prava čovjeka dostupno svim građanima – državljanima. Na taj se način postavlja okvir za ostvarivanje prava pripadnika manjina koji su u prvom redu građani a tek onda pripadnici manjinskoga kolektiviteta. U čl. 8. Ustava takav se status posebno naglašava, te se kaže: »...vlast pripada građanima. Građani vrše vlast neposredno i preko slobodno izabраниh predstavnika.« U kontekstu opće regulacije ljudskih prava i sloboda te prava manjina prepoznaju se čl. 10. i 11. u kojima se navodi: »SR Jugoslavija priznaje i jamči slobode i prava

čovjeka i građanina koje priznaje međunarodno pravo,« te »SR Jugoslavija priznaje i jamči prava nacionalnih manjina na očuvanje, razvoj i izražavanje njihove etničke, kulturne, jezične i druge posebnosti, kao i na upotrebu nacionalnih simbola, u skladu s međunarodnim pravom.« Jamstva prava na upotrebu manjinskog jezika regulirana su člancima 15.2., 23.3., 45., 46. i 49. u kojima se, između ostalog, kaže: »Na područjima SR Jugoslavije gdje žive nacionalne manjina u službenoj su upotrebi i njihovi jezici i pisma, u skladu sa zakonom«, te »Svako tko je lišen slobode mora biti odmah na svom, ili jeziku koji razumije, obaviješten o razlozima lišenja slobode...«. Nadalje: »Jamči se sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti, kulture, kao i upotreba svog jezika i pisma...«; »Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na školovanje na svom jeziku, u skladu sa zakonom. Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na javno obavještanje na svom jeziku«, i konačno: »Svakome se jamči pravo da u postupku pred sudom ili drugim državnim organom... upotrebljava svoj jezik i da se u tom postupku upozna sa činjenicama na svom jeziku.«

U Ustav SR Jugoslavije ugrađeno je i važno načelo o jednakosti pred zakonom. Tako se u člancima 20.1. i 2. navodi: »Građani su jednaki bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, spol, jezik, vjeru, političko i drugo uvjerenje, obrazovanje, socijalno podrijetlo, imovno stanje i drugo osobno svojstvo. Svi su pred zakonom jednaki.«

Ustavom su predviđene i odredbe koje zabranjuju izazivanje ili poticanje nacionalne, rasne ili vjerske netrpeljivosti i mržnje. S tim u vezi u čl. 38.2. se, između ostalog, navodi: »...ako se odlukom suda utvrdi da se (u tisku i drugim obavijestima, op. a.) poziva na ... kršenje zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina, ili izaziva nacionalna, rasna ili vjerska netrpeljivost mržnja,« predviđena je zabrana distribucije takvih materijala. Nadalje, čl. 42.1. regulira da je »zabranjeno djelovanje političkih, sindikalnih i drugih organizacija koje je usmjereno na ... izazivanje nacionalne, rasne, vjerske i druge netrpeljivosti ili mržnje.« U čl. 50. se konačno općenito formulira ta vrsta zabrane: »Protuustavno je i kažnjivo svako izazivanje i poticanje nacionalne, rasne, vjerske ili druge neravnopravnosti, kao i izazivanje i raspirivanje nacionalne, rasne, vjerske i druge mržnje i netrpeljivosti.«

Sa stajališta zaštite manjinskih prava posebno su važne odredbe iz članaka 47. i 48., gdje se navodi: »Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da u skladu sa zakonom, osnivaju prosvjetne i kulturne organizacije ili udruge, koje se financiraju po načelu dobrovoljnosti, a država ih može pomagati,« te: »Pripadnicima nacionalnih manjina jamči se pravo da uspostavljaju i održavaju neometano međusobne odnose u SRJ i izvan njezinih granica sa pripadnicima svoje nacije u drugim državama i da sudjeluju u međunarodnim nevladinim organizacijama, ali ne na štetu SRJ ili republike članice.«

Treba istaći da se tim ustavnim rješenjima željelo slijediti prava manjina koja je jamčio Ustav SFRJ, jer se nastojalo naglasiti kontinuitet bivše zajedničke države. Međutim, bez obzira na vrijednost usvojenih pravnih rješenja u svezi sa zaštitom manjina, ona se moraju u konačnici cijeliti prema rezultatima njihove implementacije. Kako je očito da ne postoje posebni pravni lijekovi za zaštitu specifičnih manjinskih prava zajamčenih tim ustavom, nameće se zaključak da prethodno navedena prava u velikoj mjeri imaju samo deklarativan karakter.

2.1.2. Ustav Republike Srbije (1990)

Prema Ustavu, Srbija je »demokratska država svih građana koji u njoj žive, zasnovana na slobodama i pravima čovjeka i građanina, na vladavini prava i na socijalnoj pravdi.« Dužnost svih državnih organa je da se brižu o jednakoj zaštiti svih građana u pogledu uživanja njihovih prava i da reagiraju na sve pojave diskriminacije, ugrožavanja ili izazivanja nacionalne, rasne, vjerske ili spolne netrpeljivosti, što je regulirano člankom 13. Iz tih formulacija vidljivo je da se Srbija ne definiše kao nacionalna država, iako se u preambuli između ostalog navodi: »Polazeći od vjekovne borbe srpskog naroda, njegove slobodarske, demokratske i državotvorne tradicije... riješeni da ostvare demokratsku državu srpskog naroda...«

Ustav Srbije proklamira nacionalnu, rasnu i vjersku ravnopravnost i toleranciju. U tom smislu se, prenoseći stav saveznog ustava, u članku 49. navodi: »Građaninu se jamči sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti i kulture i sloboda upotrebe svog jezika i pisma. Građanin nije dužan izjašnjavati se o svojoj nacionalnoj pripadnosti.« Pitanja prava na upotrebu manjinskog jezika i pisma regulirana su dvama člancima, 8.2. i 32.4. Tako se u čl. 8.2. kaže: »Na područjima Republike Srbije gdje žive narodnosti u službenoj upotrebi su istovremeno i njihovi jezici i pisma, na način utvrđenom.« U čl. 32.4. regulira se upotreba jezika u obrazovanju: »Pripadnici drugih naroda i narodnosti imaju pravo na obrazovanje na svom jeziku, u skladu sa zakonom.«

Osim tih članaka, prava manjina se, u prenesenom smislu, štite u čl. 41.1. koji se odnosi na slobodu vjeroispovijedi, te u člancima 44.2. i 46.6. kojima se zabranjuje izazivanje i poticanje nacionalne, rasne ili vjerske netrpeljivosti i mržnje. Tako se u čl. 41.1. kaže: »Jamči se sloboda vjeroispovijesti, koja obuhvaća slobodu vjerovanja, ispovijedanja vjere i vršenja vjerskih obreda,« a u čl. 44.2. i 46.6., između ostalog, navodi: »Zabranjeno je (političko) djelovanje koje ima za cilj... izazivanje i poticanje nacionalne, rasne i vjerske netrpeljivosti i mržnje,« te »Zabranjena je cenzura tiska i drugih vidova javnog izvješćivanja... osim ako se odlukom nadležnog suda utvrdi da se njima... potiče nacionalna, rasna ili vjerska netrpeljivost i mržnja.« U ostalim člancima Ustava Republike Srbije ne spominju se više prava manjina, osim u čl. 108. u kojemu se govori o teritorijalnom ustroju Republike. U njemu se kaže kako su Autonomna Pokrajina Vojvodina i Autonomna Pokrajina Kosovo i Metohija »...obrazovane u skladu sa posebnim nacionalnim, povijesnim, kulturnim i drugim posebnostima njihovih područja...« Na taj je način izbjegnuta razrada prava manjina Ustavom Republike Srbije, te prepuštena na regulaciju statutima autonomnih pokrajina.⁵

Statut AP Vojvodine iz 1991. je temeljni pravni akt na razini pokrajine.⁶ Njegovim člancima 13. i 15. regulirana je službena upotreba jezika i pisma »priznatih«

⁵ Vojna intervencija NATO-a u SR Jugoslaviji, izvedena u razdoblju od 24. ožujka do 9. lipnja 1999., bitno je izmijenila status Kosova. Nakon sklapanja mirovnog sporazuma u Kumanovu, povlačenja jugoslavenskih vojnih i policijskih snaga s Kosova i razmještanja mirovnih snaga UN (KFOR-a) u toj pokrajini, a zatim i Civilne misije UN-a koja tamo vrši administrativnu upravu, Kosovo je samo *de iure* u sklopu Republike Srbije, dok je *de facto* stavljeno pod protektorat UN. U tom kontekstu, pitanje statusa manjina na Kosovu više nije vezano uz problematiku poštivanja prava manjina u Srbiji.

⁶ Prethodni status Vojvodine kao autonomne pokrajine u okviru Republike Srbije, kao i u slučaju Kosova, davao je pokrajinskim vlastima širok spektar zakonodavne i izvršne neovisnosti u odnosu na središnju vlast.

nacionalnih manjina. Pored statuta AP Vojvodine, prava manjina su regulirana i statutima 45 općina na tom području. Konceptija razrade nacionalne ravnopravnosti i prava pripadnika manjina u Republici Srbiji ostvaruju se kroz individualna prava njezinih građana. Položaj manjina u Ustavu Republike Srbije samo se posredno spominje, jer očigledno je tumačenje da se njihova prava apsolviraju kroz opće ustavno uređivanje položaja svih građana i njihovo pravo na slobodno izražavanje nacionalne (manjinske) pripadnosti. Takav tradicionalni, individualistički pristup zaštiti prava i položaja manjina danas sve više zamjenjuje suvremeni koncept zaštite njihovih kolektivnih prava. Nadalje, moglo bi se zaključiti da je ustavna razrada prava manjina u Republici Srbiji na posve načelnoj razini i da nedovoljno korespondira s nacionalnom strukturom Republike Srbije i u njoj prisutnih problema te vrste.

2.1.3. Ustav Republike Crne Gore (1992)

Usporedbom odredbi o zaštiti manjina prethodnih dvaju ustava s Ustavom Crne Gore, vidljive su bitne razlike u stupnju predviđene zaštite manjina. Ustavom Crne Gore pitanje zaštite manjina mnogo je preciznije i sveobuhvatnije regulirano nego ustavima SR Jugoslavije i Srbije. Isto tako, uočljive su terminološke razlike pa se u saveznom ustavu koristi termin »nacionalne manjine«, u Ustavu Republike Srbije »narodnosti« (terminologija iz sustava SFRJ), a u Ustavu Crne Gore »nacionalne i etničke grupe«. Prava manjina u Ustavu Crne Gore regulirana su u zasebnom 5. poglavlju, pod nazivom »Posebna prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa«.

Vidljiv je napor da se u deset članaka tog poglavlja primijene međunarodni standardi u zaštiti manjina. U člancima 67. do 76. precizno se regulira: zaštita nacionalnoga, etničkoga, kulturnog i vjerskog identiteta pripadnika manjina sukladno međunarodnoj zaštiti ljudskih i građanskih prava; slobodna upotreba materinjeg jezika i pisma u školovanju i informiranju; pravo na upotrebu i isticanje nacionalnih simbola; pravo na osnivanje prosvjetnih, kulturnih i vjerskih udruga čiji rad pomaže država; sadržaj manjinskih nastavnih programa; pravo na upotrebu jezika manjina u postupku pred državnim organima; pravo na razmjernu zastupljenost pripadnika manjina u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave; pravo na međunarodne kontakte pripadnika manjina i njihova obraćanja međunarodnim institucijama za zaštitu svojih sloboda i prava;⁷ ograničenja u implementaciji posebnih prava manjina s obzirom na temeljne principe Ustava Crne Gore i načela međunarodnog prava; utemeljenje institucije pod nazivom Republički savjet za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa kojim rukovodi predsjednik Republike, a koji bi se brinuo o ostvarivanju prava pripadnika manjina utvrđenih Ustavom.

Posljednjim, 76. člankom Ustava Crne Gore, izbjegava se deklarativan karakter njegovih odredbi, te ustanovljava politički mehanizam za zaštitu manjinskih prava

Međutim, promjene Ustava Republike Srbije iz 1990. značajno su umanjile tu autonomiju. Sada pokrajinska Skupština nema bitne zakonodavne ovlasti i može samo podnositi sugestije i preporuke Skupštini Republike Srbije o pitanjima od značaja za Pokrajinu.

⁷ Ta odredba Ustava predstavlja čak korak dalje od čl. 27. Pakta i u skladu je s rješenjem usvojenim u Europskoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina (čl. 17.).

predviđenih Ustavom. No, unatoč vrijednostima usvojenih rješenja, ostaje otvoreno u kolikoj mjeri je postignuta njihova implementacija.

2.2. Odredbe saveznog i republičkog zakonodavstva o pravima manjina

Ne postoji jedinstveni sveobuhvatni zakon za reguliranje prava manjina na saveznoj ili republičkoj razini, pa ta pitanja reguliraju pojedinačni zakoni o različitoj materiji, uključujući obrazovanje, slobodu udruživanja, medije i službenu upotrebu jezika. U pogledu pravne regulative, ustava i zakona, te odluke lokalnih vlasti kojima se regulira položaj manjina, njihova prava i zaštita (naravno, riječ je o onim manjinskim skupinama kojima je položaj manjine priznat), može se reći da ustavni zakoni u SRJ prate i ispunjavaju osnovne zahtjeve i standarde međunarodno-pravnih normi i političkih dokumenata koji reguliraju ta pitanja. Činjenica je da se ustavima i zakonima jamči obrazovanje na materinjem jeziku od predškolskoga do srednjoškolskog stupnja i mogućnost visokoškolskog obrazovanja na materinjem jeziku, široko se postavljaju mogućnosti službene upotrebe manjinskih jezika i pisama, jamči informiranje na jezicima manjina i osigurava očuvanje posebnosti i razvoj kulturnog identiteta, propisuju se oštre sankcije za kršenje zakonskih normi kojima se uređuju manjinska prava i zaštita manjina, kao i za djela kojima se raspiruje nacionalna mržnja ili netrpeljivost na nacionalnoj osnovi.

Ne ulazeći u analizu stanja ustavnosti i zakonitosti u SR Jugoslaviji te primjene tih zakona u praksi, u nastavku općih razmatranja pravnog okvira zaštite manjina u SRJ prikazat ćemo najvažnije odredbe saveznoga i republičkog zakonodavstva koje reguliraju položaj manjina u tom sustavu.

2.2.1. Savezni propisi

Ljudska prava i slobode te manjinska prava ostvaruju se na temelju Ustava SR Jugoslavije, a utvrđivanje načina njihova provođenja regulira se putem zakona (čl. 67., st. 2.). Međutim, Ustavni zakon za provedbu Ustava SRJ propisuje da se Ustav SRJ primjenjuje od dana kada je proglašen, a svi savezni zakoni za koje nije izrijekom određeno da prestaju važiti, primjenjivat će se »do njihovog usklađivanja s Ustavom...« (čl. 12.). Tako se u mnogim oblastima zaštite manjinskih prava primjenjuju stari, često restriktivni zakoni bivše SFRJ.

Prvi od njih je Krivični zakon SFRJ (1976), koji u svoja tri članka (134., 154. i 186.) predviđa kazneni progon za: djela izazivanja ili raspirivanja nacionalne, rasne ili vjerske mržnje (čl. 134., st. 1. i 2.); kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda priznatih od međunarodne zajednice te propagiranje rasne mržnje ili poticanje rasne diskriminacije (čl. 154.); službene osobe koje »... na temelju razlika u nacionalnosti, rasi, vjeroispovijesti, etničkoj pripadnosti... uskrate ili ograniče prava građana utvrđena ustavom, zakonom ili drugim propisom...« (čl. 186.).

Zakon o udruživanju građana u udruženja, društvene organizacije i političke organizacije koje se osnivaju na teritoriju SFRJ (1990) navodi ograničenja u programskim i statutarnim ciljevima novoosnivajućih organizacija s obzirom na nji-

hovu eventualnu usmjerenost na »...raspirivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti« (čl. 2.), te u svom čl. 3., st. 2. predviđa njihov jednak tretman i pravnu zaštitu. Isto tako, u Zakonu o osnovama sustava javnog informiranja (1990) navedena je odgovornost urednika za programsku orijentaciju javnoga glasila, koja bi bila usmjerena na »...raspirivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti« (čl. 17., st. 1.). Službena upotreba jezika i pisma manjina regulirana je četirima zakonima. To su: Zakon o krivičnom postupku (1977), koji kroz šest članaka utvrđuje ravnopravan tretman jezika i pisma manjina; Zakon o općem upravnom postupku (1996) u kojem se u čl. 16. navodi mogućnost vođenja upravnog postupka na jeziku i pismu nacionalne manjine; Zakon o parničnom postupku (1977) koji na sličan način kroz četiri svoja članka tretira to pitanje i Zakon o objavljivanju saveznih zakona i drugih saveznih propisa i općih akata (1992) koji u čl. 4. utvrđuje pravo na objavljivanje autentičnih tekstova dokumenata saveznoga karaktera na jezicima albanske i mađarske manjine.

2.2.2. Propisi Republike Srbije

Konkretna razrada manjinskih prava na zakonodavnom planu u Republici Srbiji pokazuje neujednačenost u odnosu na opće odredbe postojećih ustava SR Jugoslavije i republičkoga, te je vidljiv različit pristup njihovu reguliranju. To se, međutim, ne bi moglo reći za odredbe iz članaka 60., 61. i 100. Krivičnog zakona Srbije (1997), koji je sukladan odredbama saveznog zakona iz 1976., koji na sličan način tretira različite aspekte jednakosti građana pred zakonom.

Službena upotreba jezika i pisma manjina razrađena je republičkim Zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisma (1991). Prema tom zakonu službenom upotrebom jezika i pisma smatra se njihova upotreba u radu državnih organa, organa autonomnih pokrajina, gradova i općina, ustanova, poduzeća i drugih organizacija koje vrše javne ovlasti. Službenom upotrebom smatra se i ispisivanje naziva mjesta i drugih geografskih naziva, te naziva trgova i ulica, organa, organizacija i firmi, objavljivanje javnih poziva, obavijesti i upozorenja za javnost, kao i ispisivanje drugih javnih natpisa. Međutim, o tome hoće li se službeno upotrebljavati jezici manjina odlučuju općine u kojima te manjine žive (čl. 11., st. 1.). Zakon nije predvidio kriterije koje bi općine morale uvažavati kada utvrđuju koji će jezik biti u službenoj upotrebi. Taj nedostatak dovodi do toga da u praksi u općinama postoje različita rješenja za to pitanje (Samardžić, 1998).

U Srbiji je mogućnost odvijanja nastave na manjinskim jezicima precizno postavljena: »...ako se za upis u prvi razred prijavi najmanje 15 učenika«, a ako se prijavi manje od 15, onda se nastava može obavljati na manjinskom jeziku uz suglasnost ministra prosvjete. Međutim, pravo na školovanje na manjinskom jeziku u velikoj mjeri ovisi o tome na kojem jeziku se odvija predškolska nastava. Prema Zakonu o društvenoj brizi o djeci (1992) utvrđeno je da su općine osnivači predškolskih ustanova (čl. 45.), što znači da osnivanje predškolskih skupina na jeziku manjina ovisi o odlukama nadležnih općinskih organa. Na taj način otežano je ostvarivanje ustavima utvrđenog prava pripadnika manjina na obrazovanje na svom jeziku.

Od važnih zakona koji se odnose na prava pripadnika manjina tu su još: Zakon o srednjoj školi (1992) koji u čl. 5. regulira način i uvjete realizacije nastave na manjinskom jeziku; Zakon o višoj školi (čl. 4., st. 2. i 3., čl. 47., st. 5. i 48., st. 5.) u kojima se, kao i u Zakonu o sveučilištu (čl. 43., st. 2. i 96., st. 3.), otvara mogućnost izvođenja nastave na jeziku manjine te se regulira način upotrebe jezika i pisma u službenim dokumentima tih ustanova.

2.2.3. Propisi Republike Crne Gore

Republike mogu pružati šira manjinska prava od savezne države, što je i učinjeno ustavom i zakonima Crne Gore, kojim je pitanje zaštite manjina mnogo preciznije i cjelovitije regulirano nego što je to učinjeno ustavima i zakonima SRJ i Srbije.

Tako se Krivičnim zakonom Crne Gore (1978) u člancima 52. i 90. predviđaju zatvorske kazne za nejednak tretman pripadnika manjina s obzirom na njihova prava utvrđena ustavom, zakonima i drugim propisima. Zakon o javnom informiranju (1990) u čl. 20. utvrđuje ograničenja uređivačkih politika i programskih orijentacija javnih glasila s obzirom na njihov sadržaj, koji bi mogao biti usmjeren na raspirivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti. Na sličan način ta su pitanja dodatno regulirana i Zakonom o udruživanju građana (1990), člancima 4. i 5., te Zakonom o prekršajima javnog reda i mira (1987), člancima 34. i 37.

Službena upotreba jezika i pisma regulirana je posebnim republičkim zakonima. To su: Zakon o pečatu Republike Crne Gore i pečatima državnih organa (1984) u čl. 9.; Zakon o osnovnoj školi (1991), članci 11.–13., 124.2. i 126.5. i Zakon o srednjoj školi (1991), članci 14., 114.3. i 116.4.

2.3. Preuzete međunarodne obveze SR Jugoslavije glede zaštite manjina

Prema Ustavu SR Jugoslavije od 27. travnja 1992. SRJ priznaje i jamči slobode i prava čovjeka i građanina koje priznaje međunarodno pravo (čl. 10.). Članak 16. Ustava SR Jugoslavije predviđa da SRJ u dobroj vjeri ispunjava obveze koje proizlaze iz međunarodnih ugovora u kojima je ona strana ugovornica, a međunarodni ugovori koji su potvrđeni i objavljeni u skladu s ustavom i općeprihvaćenim pravilima međunarodnog prava sastavni su dio unutarnjega pravnog poretka i kao takvi dio su saveznog prava. Položaj međunarodnih ugovora je u hijerarhiji pravnih akata viši i od saveznih i od republičkih zakona. Iz toga proizlazi zaključak da jedino odredbe Ustava SRJ imaju veću pravnu snagu od ratificiranih međunarodnih ugovora.

Kako je u preambuli Ustava SRJ proglašen kontinuitet (neprekinuti subjektivitet) sa SFRJ, to znači da se čl. 16. Ustava SR Jugoslavije odnosi i na sve ugovore koje je zaključila ili im je pristupila SFRJ. Isto tako, SRJ je dala izjavu da će poštovati obveze koje je prihvatila bivša SFRJ.⁸ Zanimljivo je i tumačenje Komiteta za ljudska prava koje govori o obvezatnosti Pakta o građanskim i političkim pravima

⁸ »The Federal Republic of Yugoslavia, continuing the State, international legal and political personality of Socialist Federal Republic of Yugoslavia assumed internationally« (Application of the Convention..., 1996).

za sve države nastale raspadom SFRJ. Jer, prema tom tumačenju, kada se PGP jednom ratificira, u njemu zajamčena prava pripadaju ljudima koji žive na teritoriju države ugovornice, bez obzira na to je li se ona raspala na više država.⁹

U vrijeme svog postojanja, SFRJ je ratificirala sve važnije međunarodne ugovore o ljudskim i manjinskim pravima: Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (*Službeni list SFRJ*, 1971, br. 7), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (*Službeni list SFRJ*, 1971, br. 7), Međunarodnu konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (*Službeni list SFRJ*, 1967, br. 6), Međunarodnu konvenciju o suzbijanju i kažnjavanju zločina aparthejda (*Službeni list SFRJ*, 1975, br. 14) i drugih 20 međunarodnih ugovora iz tog područja.

Europska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda ne obvezuje SR Jugoslaviju, budući da ona nije članica Vijeća Europe. Jugoslavenska vlada je u ožujku 1998. podnijela zahtjev za prijem u Vijeće Europe i izrazila spremnost za prihvaćanje svih obveza u pogledu ljudskih prava koje članstvo u toj organizaciji podrazumijeva. Međutim, Komitet ministara Vijeća Europe ocijenio je taj zahtjev nedovoljno ozbiljnim i vjerodostojnim te odlučio suspendirati raspravu o tom pitanju, zaključujući da je uvjet za razmatranje jugoslavenskog zahtjeva »radikalna promjena politike od strane Beograda.«¹⁰

Zanimljiva je i činjenica da je SR Jugoslavija početkom prosinca 1998. ratificirala Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina (iz 1995) Vijeća Europe, iako SRJ nije ni članica Vijeća Europe niti je od Komiteta ministara Vijeća Europe dobila odgovarajući poziv da to učini. Međutim, Komitet ministara nije ni mogao uputiti poziv SR Jugoslaviji da Konvenciju ratificira, zato što je uvjet za to članstvo u OSCE, a članstvo SRJ u toj organizaciji suspendirano je od srpnja 1992.

SR Jugoslavija je članica glavnih međunarodnih instrumenata koji se odnose na zaštitu prava i sloboda manjina, a unutarnje zakonodavstvo u velikoj mjeri odgovara međunarodnim standardima postavljenim tim instrumentima. Međutim, ljudska i manjinska prava u SRJ nemaju mjesto u javnom životu kao što je to slučaj u zapadnim demokracijama, bez obzira na normativnu uređenost i retoriku koju u tom smislu i režim i opozicija koriste. Eskalacija »kosovske krize«, koja je SR Jugoslaviju gurnula u rat, dramatično je aktualizirala sve dileme oko prirode budućega konstituiranja tog društva i države.

3. Sastavnice prava na uređenje manjinskog statusa Hrvatima u SRJ

Hrvati kao autohtone i homogene skupine žive na prostoru današnje SR Jugoslavije – u Republici Srbiji i Republici Crnoj Gori. U Republici Srbiji najveća je

⁹ Usporedi st. 4. Općeg komentara br. 26 (61) o pitanjima vezanim za kontinuitet obveza prema Paktu o građanskim i političkim pravima, Komitet za ljudska prava, Doc. UN CCPR/C/21/Rev. 1/Add. 8., 8. prosinca 1997.

¹⁰ Usporedi: odluku Komiteta ministara Vijeća Europe sa 639. zasjedanja, 7-9. rujna 1998., točka dnevnog reda 2.4., zatim Doc. Vijeća Europe CM (98) 45 od 23. ožujka 1998. i Priopćenje Saveznog ministarstva za vanjske poslove SRJ »Jugoslavija zatražila prijem u Vijeće Europe« (*Naša borba*, 1998: 1).

koncentracija Hrvata na području Autonomne Pokrajine Vojvodine u tri njezine regije: Bačkoj, Banatu i Srijemu, dok se manje, ali kompaktne hrvatske zajednice, nalaze i na području Autonomne Pokrajine Kosova i Metohije. U Republici Crnoj Gori Hrvati žive u primorskom pojasu na području Boke kotorske u općinama Kotor, Herceg Novi i Tivat.

3.1. Povijesna obilježja prostora Bačke, Banata i Srijema (Vojvodine) na kojima žive Hrvati kao starosjedilačko i autohtono stanovništvo

Vojvodina obuhvaća gotovo četvrtinu teritorija Republike Srbije,¹¹ ili 21.506 km² na sjeveru Republike i leži u Panonskoj nizini, a rijeke Dunav, Sava i Tisa dijele je na tri jasno uočljive cjeline: na krajnjem istoku nalazi se Banat, na sjeverozapadu Bačka, a na jugozapadu Srijem. Te tri regije, između ostaloga, karakterizira velika gustoća naseljenosti i demografska raznolikost. Prema popisu iz 1991., Vojvodina broji 2.013.889 stanovnika.

Sve do kraja XIII. stoljeća stanovništvo prostora Vojvodine katoličke je vjere. U razdoblju do turskih osvajanja, Bačka, Banat i cijeli Srijem (uključujući i Zemun) dijelom su ugarskoga državnog područja. Tek padom Srpske Despotovine pod tursku vlast 1459., počinje doseljavanje Srba na područje Vojvodine. Turci su 1529. zauzeli Srijem, 1540. Bačku, a 1552. Banat (Tonković, 1996: 27). Od XVII. stoljeća austrougarska vojska potiskuje Turke i oslobada područja sjeverne Bačke i Banata, te se organizira naseljavanje tih prostora, između ostalih, i Hrvatima podrijetlom iz Bosne i Dalmacije. U naseljima uz lijevu obalu Dunava doseljeni Hrvati su došli kao »osvježeni« slavonskom stanovništvu koje je u njima živjelo od njihova postanka. U tome se povjesničari slažu. Međutim, o dolasku Hrvata ima različitih mišljenja. Prema nekim autorima Hrvati su došli u Bačku za Bečkog rata (1683.–1699.) ili neposredno nakon njegova svršetka (Sekulić, 1989: 185).

Na te prostore se 1690. doseljava i veća skupina srpskoga življa, a zbog depopulacije prouzročene ratnim pustošenjima, kugom, kolerom i drugim okolnostima, vlasti novim kolonizacijama nastanjuju te krajeve Nijemcima, Slovacima, Česima, Rusinima, Ukrajincima i drugima. Od početka XVIII. stoljeća pa do 1848. u Vojvodini su postojale dvije upravne teritorijalno-političke cjeline: vojna i civilna. Razvojačenje i uvođenje civilne uprave počelo je nakon 1718. smanjenjem turske opasnosti. Posavska vojna granica je reorganizirana 1745., nakon čega je stvoren novi granični pojas uz Dunav od Petrovaradina preko Sremskih Karlovaca i Slankamena do Zemuna. Od preostalog dijela Srijema stvorena je Srijemska županija sa sjedištem u Iloku, a potom u Vukovaru (*Opća enciklopedija*, 1982: 572). Taj dio Srijema priključen je slavonskom dijelu hrvatskoga kraljevstva.

Nakon Austro-ugarske nagodbe (1867) i Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868) Vojvodina je podijeljena. Područja Banata i Bačke stavljena su pod upravu Ugarske, dok je Srijem pripao Austriji i pod upravom je Hrvatske (*Opća enciklopedija*,

¹¹ Činjenice i statistika, Ministarstvo za informacije RS.

1982: 573). Takvo stanje je potrajalo do 1920. kada su Trianonskim mirovnim sporazumom Bačka i Banat (veći dio) priključeni novostvorenoj državi SHS (*Vojna enciklopedija*, 1975: 127). Kako su Srbi predstavljali manjinu u stanovništvu Vojvodine, Kraljevina Jugoslavija je kolonizacijom Srba u razdoblju od 1920. do 1924. te politikom zapošljavanja u državnim službama pretežito Srba, pokušala izmijeniti etničku sliku područja. Hrvatski i mađarski autohtoni živalj represiran je zloporabom državne vlasti, a posebno nacionalizacijom velikih zemljišnih posjeda čiji su vlasnici većinom bili Hrvati, a u manjem dijelu Mađari (Tonković, 1996: 28).

Pokušaji rješavanja nacionalnog pitanja u Kraljevini Jugoslaviji federalizacijom vodili su k rješenju konstituiranja Vojvodine kao federalne jedinice. U sporazumu Cvetković – Maček (1939) status Vojvodine ostao je nejasan. Hrvatski pregovarači su predviđali da područja u kojima Hrvati u Vojvodini predstavljaju većinsko stanovništvo trebaju pripasti Banovini Hrvatskoj. To su bili kotari Sombor i Subotica. Tijekom II. svjetskog rata u okviru antifašističkog pokreta konstituirala se autonomija Vojvodine, a bilo je i razmišljanja o uspostavi Vojvodine kao federalne jedinice u okviru Jugoslavije. Na prvoj skupštini izaslanika naroda i narodnosti Vojvodine, 31. 07. 1945., donesena je odluka o priključenju autonomne Vojvodine Srbiji (*Opća enciklopedija*, 1982: 576). Vojvodanska posebnost je ipak uvažena Ustavom DFJ iz 1946. u kojemu je Vojvodini utvrđen autonomni status. Ustavom SFRJ iz 1974., koji je bio na snazi do raspada te države, Vojvodina je bila definirana kao autonomna pokrajina s elementima državnosti (imala je ustav, vlastitu zakonodavnu, izvršnu i sudbenu vlast te svoja predstavništva u saveznim organima i institucijama vlasti). Donošenjem Ustava Srbije (1990) protupravno je ukinuta povijesna autonomnost Vojvodine.

3.2. Povijesna opstojnost Hrvata na prostoru Boke kotorske

Boka kotorska je prostran i razgranjen zaljev na južnom dijelu istočne obale Jadranskog mora, koji sjeverno i sjeveroistočno od crte Mirište – rt Oštro prodire oko 24 km u kopno. Nalazi se u Republici Crnoj Gori i administrativno je podijeljena na tri općine: Kotor, Herceg Novi i Tivat sa 61.440 stanovnika (popis 1991).

Najstariji stanovnici Boke bila su ilirska plemena. U vrijeme seoba naroda u Boku su prodirali Goti, Avari i Slaveni. Od dolaska Slavena etnički se sastav pučanstva izmijenio. Autohtono je pučanstvo dijelom izginulo, dijelom se iselilo, a dijelom povuklo u utvrđena mjesta, najviše u Kotor. Slavenima napučeno područje pripadalo je na jugoistočnom dijelu Duklji, a na sjeverozapadu Travunji. Kotor je s okolicom ostao u bizantskoj vlasti i za tematske organizacije pripadao temi Dalmaciji (*Opća enciklopedija*, 1977: 587).

U prvoj polovini X. stoljeća Kotor je u sastavu Hrvatske (tzv. Crvena Hrvatska). Od 1166. u Kotoru postoji znamenita katedrala Sv. Tripuna, a taj zaljev poznat je i pod nazivom »zaljev hrvatskih svetaca«. Od 1420. cijelo je područje pod venecijanskom upravom. Turci su osvojili primorje od Risna do Herceg Novog i

Grblja i vladali do kraja XVII. i početka XVIII. stoljeća. Tek u vrijeme mletačko-turskih ratova (XVII.–XVIII. stoljeće) započinje jače doseljavanje pravoslavnog stanovništva iz zaleđa, kojeg prije toga na tom području nije bilo. Godine 1797. područje Boke pripalo je Austriji, koja ju je 1805. prepustila Francuskoj; 1806. zauzimaju je Rusi; od 1807. »drže« je ponovo Francuzi, zatim je opet (1814) došla pod Austriju, pa Austro-Ugarsku (tada administrativno u Dalmaciji–Hrvatskoj), a 1918. pod Jugoslaviju (*Opća enciklopedija*, 1977: 588).

Broj hrvatskog stanovništva stalno je opadao, a istodobno su vlasti vršile plansko naseljavanje tih prostora. Tako se od 1910., kada su Hrvati u Kotoru činili 69% stanovnika, u Herceg Novom 70%, a u Tivtu 95%, udio hrvatskog stanovništva prema Popisu 1991. na tom području smanjio na 1,02% (*Statistički bilten SFRJ*, 1992: 13). Nakon 1918. veze Hrvata s matičnim narodom slabe, te se otvaraju procesi njihova »odnarođivanja« i asimilacije. Bokeljska mornarica u Kotoru starodrevna je pomorsko-staleška udruga (bratovština) s pisanim statutom iz 1463. koja ima tradicionalno jasno hrvatsko obilježje. Od 1859. nije više staleška organizacija već samo kulturna udruga Bokelja i iznimno je važna za održanje hrvatskog identiteta u Boki.

3.3. Natuknice o povijesnoj opstojnosti Hrvata na prostoru Kosova

Na području Kosova, na sjeverozapadnim obroncima skopske Crne Gore, u Janjevačkoj regiji, u mjestima Janjevo, Vrnakovolo i Letnica živi starosjedilačko hrvatsko stanovništvo. Od sredine XIV. stoljeća, kada je rudarstvo (srebro i zlato) bilo najrazvijenije, Janjevo i njegovu okolicu naseljavaju Hrvati podrijetlom iz Dubrovnika i Kotora. Zato se može reći kako su Hrvati u tom kraju najstarija hrvatska dijaspora. Središnje naselje je Janjevo kojem gravitira 19 seoskih naselja. Naselje u Janjevu osnovali su rudari Sasi 1303. Zbog udaljenosti matične zemlje, odnosa vlasti i susjeda Albanaca i Srba, njihovo brojčano stanje se stalno smanjivalo. Ipak, do posljednjeg popisa stanovništva 1991., kada je registriran 8.161 Hrvat (*Statistički bilten SFRJ*, 1992: 34) na tom području, zadržalo se hrvatsko autohtono stanovništvo rimokatoličke vjeroispovijedi. Nakon posljednjih ratnih te političkih i gospodarskih okolnosti, na tom se području zadržao samo njihov »simboličan« broj.

3.4. Nacionalna struktura SRJ u razdoblju od 1948. godine – opći pokazatelji

Savezna Republika Jugoslavija, koju čine republike Srbija i Crna Gora, multietnička je zajednica sastavljena od različitih etničkih, nacionalnih i jezičnih skupina koje stoljećima žive zajedno. Demografski podaci Popisa stanovništva 1991. pokazuju da, unatoč brojčanoj većini Srba i Crnogoraca od ukupno 10.406.742 stanovnika, različite manjinske skupine čine 32,7%. U Saveznoj Republici Srbiji, od ukupno 9.791.475 stanovnika, Srbi su zastupljeni sa 65,7%, Crnogorci sa 1,4%, a ostalo su pripadnici nacionalnih manjina. Budući da trećinu stanovništva SR Jugoslavije čine

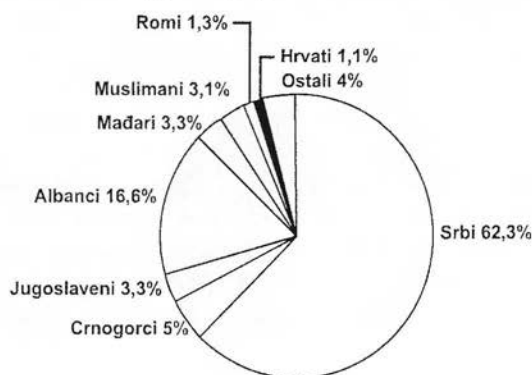
pripadnici manjina, smatra se da ona nije nacionalno homogena zajednica.¹²

Tablica 1: Nacionalni sastav stanovništva 1991.

	SR Jugoslavija	Srbija (bez AP)	Crna Gora	Vojvodina	Kosovo
Srbi	6.485.596	5.081.766	57.176	1151.353	195.301
Crnogorci	520.508	75.258	380.484	44.721	20.045
Jugoslaveni	343.593	145.810	25.854	168.859	3.070
Albanci	1727.541	76.012	40.880	2.959	1.607.690
Mađari	345.376	4.430	...	340.946	...
Muslimani	327.290	173.871	89.932	6.079	...
Romi	137.265	69.564	...	24.895	...
Rumunji	42.386	3.554	...	38.832	...
Slovaci	67.234	3.293	...	63.941	...
Hrvati	115.463	26.827	6.249	74.226	...
Bunjevci	21.662	110	...	21.552	...
Šokci	1.922	56	...	1.866	...
Ukupno	10.406.742	5.824.211	615.267	2012.517	1.954.747

Izvor: Prvi rezultati Popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991. godine, Nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Statistički bilten br. 1934, SFRJ, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1992.

Grafikon 1: Stanovništvo SR Jugoslavije prema nacionalnom sastavu (popis 1991)

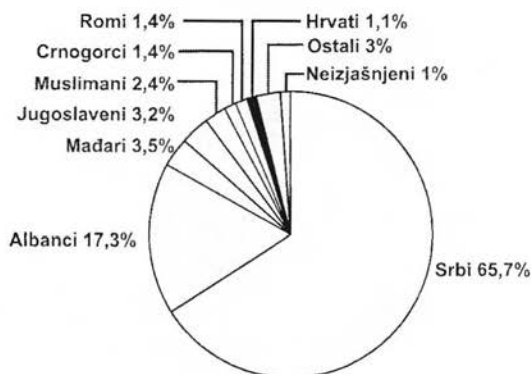

Najveće manjinske skupine u SRJ žive u Republici Srbiji, uglavnom u trima područjima. Najbrojnija manjina u SRJ i Republici Srbiji su etnički Albanci. Njihov najveći dio, od ukupno 1.686.661 u Republici Srbiji, koncentriran je u Pokrajini Kosovo i Metohija, dok ostali žive u područjima južne Srbije. Najviše pripadnika muslimansko-bošnjačke manjine, kojih je prema popisu iz 1991. u Republici Srbiji

¹² Tatalović navodi kako je zamišljena teorijska granica od 80% većinskog stanovništva minimum za nacionalno homogenu zajednicu (1997: 111).

bilo 237.358, živi u oblasti Sandžak (vlada SRJ je naziva Raški okrug), koja se prostire preko jugoistočne Srbije u sjevernu Crnu Goru, duž granice s Bosnom i Hercegovinom.

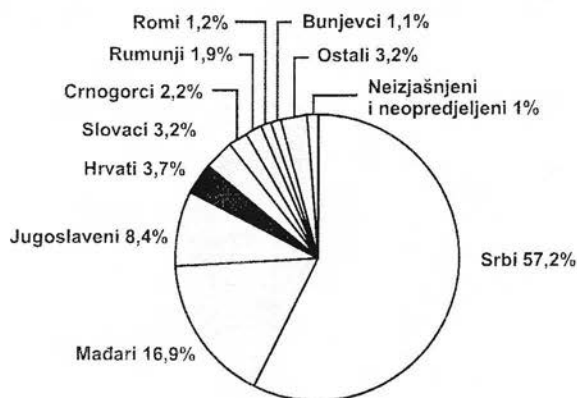
Grafikon 2: Stanovništvo Republike Srbije prema nacionalnom sastavu (popis 1991)

Pokrajina Vojvodina, na sjeveru Republike Srbije, područje je s etnički najheterogenijim sastavom stanovništva. U njoj žive pripadnici 26 različitih etničkih, nacionalnih i jezičnih skupina. Prema Popisu stanovništva 1991., u AP Vojvodini su najbrojniji Srbi (vidi grafikon 3). Prema tom Popisu, u Vojvodini su živjela 1.151.353 stanovnika srpske nacionalnosti ili 57,2% ukupnog stanovništva. U odnosu na Popis 1948., kada je u Vojvodini bilo 841.246 Srba, njihov se broj povećao za 310.107 ili 36,86%, što se tumači planskim doseljavanjem Srba nakon II. svjetskog rata,¹³ posebno u prvim poslijeratnim desetljećima kada je u Srba i prirodni prirast bio povoljan. Prema Popisu iz 1991., Srbi etnički prevladavaju na 77,8% teritorija Vojvodine, u apsolutnoj su većini u 32 općine (od 45 koliko ih ima u Vojvodini), a u gotovo svim ostalim su drugi po brojnosti (Breznik, 1993: 18). Srbi su 1961. činili apsolutnu ili relativnu većinu u 66,93% naselja Vojvodine, dok 1991. čine većinu u 68,53% naselja (Spasovski, 1994: 33–34). Prema Popisu iz 1991., u Vojvodini živi 44.721 Crnogorac ili 2,2% ukupnog stanovništva, a 1948. ih je bilo 30.589 ili 1,8%. To znači da se u tom razdoblju njihov broj povećao za 46,19%. Zanimljivi su podaci iz Popisa 1981. gdje je 154.407. građana, koji su se izjasnili kao Jugoslaveni, navelo da je srpskohrvatski njihov materinji jezik (90%), 12.272. (7,3%) navelo je da je to mađarski (Petrović, 1987: 199–200). Kako je popis stanovništva vršen u vrijeme nacionalističke kampanje u Srbiji i uoči rata, može se pretpostaviti da su se jednim dijelom pripadnici nacionalnih manjina izjašnjavali kao Jugoslaveni kako bi sakrili svoju etničku pripadnost i tako se zaštitili.

¹³ »Od ukupnog broja kolonista bilo je 71,9% Srba, 17,8% Crnogoraca, 5,31% (Popis 1991) Makedonaca, 3,17% Hrvata, 0,93% Slovenaca i 0,82% Muslimana. To, između ostalog, govori kako je 162.000 srpskih i 40.000 crnogorskih kolonista bitno pridonijelo da bi se i prema nacionalnom sastavu opravdalo uklapanje Vojvodine u sastav Srbije« (Gaćeša: 1984).

Grafikon 3: Stanovništvo AP Vojvodine prema nacionalnom sastavu (popis 1991)

Na temelju analize podataka dobivenih popisima stanovništva nakon II. svjetskog rata, vidljivo je da se broj i postotni udio pripadnika nacionalnih manjina u SRJ neprekidno smanjivao. Iznimka su u tom pogledu Albanci, Romi, Makedonci i, kako je prethodno navedeno, Jugoslaveni. Mađari čine najveću manjinsku skupinu u Vojvodini i drugu po brojnosti (poslije Albanaca) u SR Jugoslaviji. Broj Mađara u Vojvodini i SRJ u poslijeratnom razdoblju najprije je rastao do šezdesetih godina (1948.: Vojvodina – 428.932 ili 25,8% ukupnog stanovništva, SRJ – 433.763 ili 6,3%; 1961.: Vojvodina – 442.561 ili 23,9%, SRJ – 449.857 ili 5,5%). Od šezdesetih godina broj Mađara stalno opada, tako da umanjene od 1961. do 1991. u Vojvodini iznosi 23,29%, a u SRJ 23,5%. Taj pad se objašnjava niskim prirodnim prirastom, negativnim migracijskim saldonom te sklapanjem mješovitih brakova (Samardžić, 1998: 37). Popisom 1991. utvrđeno je da u SRJ živi 67.234 Slovaka. Populacijska dinamika Slovaka je stabilna, s blagim trendom opadanja (SRJ, 1948. – 72.032). Udio slovačkog stanovništva u Vojvodini opao je sa 4,3% 1948. na 3,2% 1991.

U SRJ 1948. živjela su 63.133 Rumunja, a 1991. bilo ih je 42.386, što predstavlja umanjene od 32,87%. Broj Rumunja u Vojvodini iznosio je 1948. 59.263 (3,6% stanovništva), a 1991. bilo ih je 38.832 (1,9%). Tako prilično veliko smanjenje (34,51%) tumači se niskim, čak i negativnim prirodnim prirastom, negativnim saldonom vanjskih migracija, sklapanjem mješovitih brakova i drugim čimbenicima. Od ukupnog broja Rumunja u SRJ, 91,61% živi u Vojvodini. Etnički su dominirali u 20 naselja, ali nisu u većini ni u jednoj općini. Uglavnom su koncentrirani u jugoistočnom Banatu (Spasovski, 1994: 55; Breznik: 1993: 20, 25–26). U Republici Crnoj Gori, uz sandžačke muslimane-Bošnjake, postoje male albanske i hrvatske manjinske zajednice.

Nacionalna struktura SRJ, od posljednjeg i prethodno prikazanog Popisa 1991., bitno je izmijenjena. Uzroci tome su, s jedne strane, veliki priliv izbjeglica uglavnom srpske etničke pripadnosti s prostora drugih država nastalih raspadom SFRJ (posebno republika Hrvatske i Bosne i Hercegovine), a s druge strane, pojačano iseljavanje pripadnika nacionalnih manjina, prije svega Mađara i Hrvata u istom razdoblju. Komesarijati za izbjeglice Srbije i Crne Gore i UNHCR izvršili su 1996. popis izbjeglica

koji se nalaze na teritoriju SRJ. Prema tom izvoru, u Srbiji se nalazi 537.937 izbjeglica, a od tog broja 259.719 ili 48,28% boravi u Vojvodini (*Popis izbjeglica...*, 1996). Procjenjuje se da je broj izbjeglica veći od navedenoga s obzirom da se nisu svi oduzvali na popis. U izbjegličkoj populaciji Srbi čine 89,4%. Na 100 stanovnika Vojvodine danas dolazi 12,9 izbjeglica, dok u cijeloj Srbiji na 100 stanovnika dolazi 6,3 izbjeglica. Usporedbom Popisa stanovništva iz 1991. i popisa izbjeglica i drugih ratom ugroženih osoba u SRJ, lako je uočiti veliku koncentraciju izbjeglica upravo u općinama u kojima su Hrvati i Jugoslaveni 1991. činili značajan dio stanovništva (Indija, Šid, Ruma, Sombor, Sremska Mitrovica, Stara Pazova). Koncentracija izbjeglica manje je izražena u općinama u kojima većinu stanovništva čine Mađari.

Između 1991. i 1995. oko 45.000 do 50.000 Hrvata bilo je prisiljeno napustiti SR Jugoslaviju, uglavnom zbog terora i zastrašivanja koje su organizirale lokalne nacionalističke skupine i srpske izbjeglice iz Hrvatske. Uznemiravanje i nasilje dosegli su kulminaciju na početku rata u Hrvatskoj 1991., a ponovo su narasli u kolovozu 1995. nakon hrvatskih vojnih operacija protiv tzv. »Republike Srpske Krajine« (*Specijalno izvješće...*: 1996). U vrijeme velikoga izbjegličkog vala iz BiH i Hrvatske, posebno 1991. i 1995., mnoge mađarske obitelji bile su prisiljene napustiti svoje domove pod pritiskom i nasilnim prijetnjama dijela izbjeglica i srpskih ekstremista. Procjenjuje se da je uz to oko 30.000 do 40.000 Mađara pobjeglo iz Vojvodine tijekom godina rata kako bi, između ostaloga, izbjegli prisilnu mobilizaciju (*Specijalno izvješće...*: 1996).

Dakle, promjena nacionalne strukture SRJ u odnosu na stanje prema Popisu stanovništva iz 1991. evidentno je pogoršana u pogledu zastupljenosti manjinskog stanovništva u ukupnoj populaciji SRJ. Točna slika tih dramatičnih promjena dobit će se tek narednim popisom stanovništva u SRJ.

3.5. Demografska kretanja Hrvata u promatranom razdoblju

Tablica 2: Promjene broja Hrvata u SRJ

	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.
Hrvati	176 672	207 073	194 105	156 272	115 463
Indeks	100	117	110	88	65
Bunjevci				9 755	21 662
Indeks	—	—	—	100	222
Šokci				199	1 922
Indeks	—	—	—	100	965
UKUPNO (H+B+Š)	176 672	207 073	194 105	166 226	139 047
Indeks	100	117	110	94	78

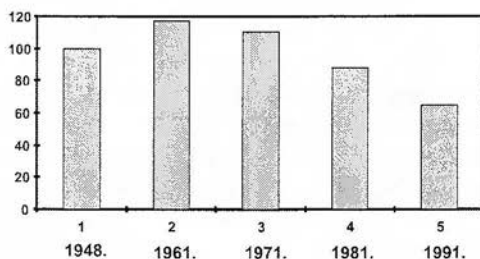
Izvor: 1. Konačni rezultati popisa stanovništva 1948., knjiga IX., SZS, Beograd, 1954.

2. Popis stanovništva 1961. i 1971., SZS, Beograd, 1973.

3. Popis stanovništva 1981., SZS, Beograd, 1983.

4. Prvi rezultati popisa stanovništva 1991., Statistički bilten br. 1934, SZS, Beograd, 1992.

Grafikon 4: Demografska kretanja Hrvata u SRJ

Prema statističkim podacima iz Popisa stanovništva od 1948. do Popisa 1991., može se vidjeti da Hrvate u SR Jugoslaviji odlikuje populacijski rast do 1961., a potom naglo opadanje. Najveći pad zabilježen je tijekom posljednjega međupopisnog razdoblja, 1981–1991. za oko 30%. Uzimajući u obzir razdoblje od 1961. do posljednjeg popisa 1991., broj je Hrvata u SRJ smanjen za 45%. Tako velik pad broja nematičnog naroda jedne jugoslavenske republike nije istodobno zabilježen ni u jednoj drugoj republici bivše Jugoslavije.

Pad broja Hrvata mogao bi se objasniti smanjenjem prirodnog prirasta, emigracijama i promjenom nacionalnog opredjeljenja. Međutim, tako velik pad broja jednog naroda, uz istodobno povećanje svih ostalih slavenskih naroda u toj državi te povećanje ukupnog broja stanovništva kroz cijelo razdoblje, upućuju na zaključak da su Hrvati bili izloženi određenim mjerama državne politike koja je imala za rezultat njihovo brojčano smanjenje.

U SR Jugoslaviji 1948. Hrvati su činili 2,6% populacije, a u Vojvodini 8,1%. Hrvati u Vojvodini 1991. čine 3,7% stanovništva. Najveći pad zabilježen je u razdoblju od 1981. do 1991. i iznosi 35,5%. Taj pad se, između ostaloga, može objasniti porastom broja Bunjevaca i Šokaca¹⁴ kojih je 1991. bilo 21.552 odnosno 1866. Udio Bunjevaca u ukupnom stanovništvu porastao je sa 0,48% 1981. na 1,08% 1991., a Šokaca sa 0,01% na 0,08%. Taj skok je posebno uočljiv u nekim općinama sjeverne Bačke, primjerice u Subotici, u kojoj je udio Bunjevaca skočio sa 5,75 na 11,66% i Somboru sa 0,74 na 3,09%.

Znakovit je i porast broja Jugoslavena u toj pokrajini. Tako je u subotičkoj općini opao udio hrvatskog stanovništva sa 21,08 na 10,87%, u somborskoj sa 15,36 na 9,05%, uz istovremeno povećanje broja Jugoslavena – u subotičkoj sa 10,82% 1981. na 15,11% 1991., u somborskoj sa 14,18 na 15,95% (Samardžić, 1998: 40). Poznata je činjenica da je popis stanovništva 1991. vršen u vrijeme ekspanzije srpskog nacionalizma pa se čini opravdanim pretpostaviti da su se jednim dijelom pripadnici nacionalnih manjina izjašnjavali kao Jugoslaveni kako bi sakrili etničku pripadnost i tako se zaštitili. Broj Jugoslavena u nekim naseljima udvostručio se ili utrostručio u odnosu na 1981.

Usporednom analizom dobivenih podataka iz Popisa stanovništva Vojvodine u promatranom razdoblju može se uočiti tendencija stalnog opadanja broja Hrvata u Vojvodini, uz istodobno stalan porast broja Srba. Ipak, Hrvati su 1991. imali re-

¹⁴ Od 1981. u službenu statistiku uvode se nazivi »Bunjevci« i »Šokci«.

lativnu ili apsolutnu većinu u 12 vojvođanskih naselja (*Prvi rezultati popisa...*, 1991), a najviše su bili zastupljeni u općinama Sremski Karlovci (1.364 ili 18,10%), Šid (6.047 ili 16,65%), Apatin (4.354 ili 13,19%), Bač (2.026 ili 11,75%) itd.

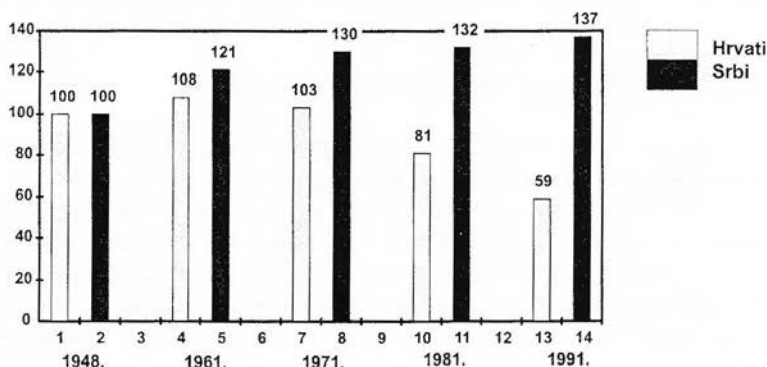
Tablica 3: Promjene broja Hrvata i Srba u Vojvodini

	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.
Hrvati	134.232	145.341	138.561	109.203	74.226
Indeks	100	108	103	81	55
Bunjevci	841 246	1 017 717	1 089 12	1 107 378	1 151 353
Indeks	100	121	130	132	137

Izvor: Isti kao za tablicu 2

Prema procjenama koje se najčešće koriste, u razdoblju između 1991. i 1995. oko 30.000 Hrvata je pod pritiscima napustilo Vojvodinu, više od 5.000 Srbiju, te oko 6.000 Kosovo.¹⁵ U pokušaju iznalaženja stvarnog broja Hrvata koji danas žive u Vojvodini i Srbiji, Hrvati se, svakako, moraju potražiti u skupinama Jugoslaveni i neizjašnjeni. Grube procjene govore da se udio Hrvata u tim skupinama kreće između 30 i 60% (Škrabalo, 1998: 49).

Grafikon 5: Usporedbe demografskih promjena Hrvata i Srba u Vojvodini

Tablica 4: Promjene udjela u ukupnom stanovništvu Hrvata na Kosovu i Crnoj Gori

	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.
KOSOVO	727.827	963.988	1.243.693	1.584.441	1.954.747
Hrvati	5.290	7.251	8.264	8.718	8.161
%	0,7	0,8	0,7	0,6	0,4
CRNA GORA	377.189	471.894	529.604	584.310	615.267
Hrvati	6.808	10.664	9 191	6.904	6.249
%	1,8	2,3	1,7	1,2	1,0

Izvor: Isti kao za tablicu 2

¹⁵ Izvještaj o položaju hrvatske nacionalne manjine u Srbiji, Beograd, 1998.

Hrvati na Kosovu posebna su grupacija autohtonoga hrvatskog stanovništva. Prema Popisu 1991., Hrvata je na Kosovu 8.161. Najveći broj je živio u selima Janjevo, Sasare, Letnica, Vrnavokolo i Vrnez. Svoj su identitet sačuvali zahvaljujući religiji i to uglavnom zbog postojanja Albanaca katolika, kojih ima oko 10% od ukupnoga albanskog stanovništva. Zbog različitih vrsta pritisaka i napada na život i imovinu tog stanovništva, krajem 1992. i početkom 1993. Hrvati u skupinama od nekoliko stotina, te u nekoliko navrata, napuštaju te prostore. Trend iseljavanja se nastavlja i tijekom 1994. i 1995., nakon čega je u Janjevu ostalo 750 ljudi.¹⁶ Međutim, rat na Kosovu 1999. promijenio je i taj broj, tako da možemo slobodno ustvrditi kako je hrvatska manjinska zajednica potpuno nestala s Kosova.

Prema Popisu iz 1991., Hrvati su u Crnoj Gori predstavljali 1,02% ukupnog stanovništva, tj. 4,49% Hrvata u SRJ. Demografska kretanja Hrvata u Crnoj Gori gotovo su identična onima u Vojvodini, a karakterizira ih povećanje broja i udjela u ukupnom stanovništvu do 1961. (10.664 ili 2,3%), kada započinje pad. Znakovito je i povećanje broja Jugoslavena na hrvatskome etničkom prostoru, kada je sa 1.559 ili 0,3% Jugoslavena 1961. taj broj povećan na 25.854 ili 4,2% 1991. Prema izvješćima i slobodnim procjenama od 1992. do 1994., lokalno je hrvatsko stanovništvo trpjelo stalne pritiske i uznemiravanja te je zbog teške ekonomske i socijalne situacije oko 50% Hrvata napustilo te prostore. Tako se primjerice postotak hrvatskog stanovništva Tivta smanjio sa 50% prije rata na 20% sada. Nakon takve bilance, te ako se ne promijene okolnosti, postoji opravdani strah za opstanak hrvatske manjine u Crnoj Gori.

4. Obilježja manjinskog identiteta Hrvata u SRJ

Hrvati u SRJ dio su hrvatskoga nacionalnoga korpusa te kao autohtono stanovništvo oduvijek žive na prostoru Vojvodine (Srijema, Bačke, Banata), Kosova, u Boki kotorskoj, a žive u nemalom broju i u Beogradu te u drugim gospodarskim i upravnim središtima Srbije i Crne Gore. Raspadom bivše SFRJ Hrvati Srijema i Boke kotorske prvi su se put u svojoj povijesti našli u položaju nacionalne manjine, dok su Hrvati Bačke i Banata prvi put u svojoj povijesti odvojeni državnom granicom od svoga matičnog naroda. Kao kolektivitet oni čine hrvatsku nacionalnu manjinu u SRJ, unatoč činjenici da im do danas nije službeno priznat manjinski status.

U prilog takvoj tvrdnji idu i objektivni kriteriji za određenje manjine. Međunarodno najutjecajnija definicija manjine je ona talijanskog profesora F. Capotortija iz *Studije o pravima koja pripadaju etničkim, vjerskim ili jezičnim manjinama*, u kojoj je rekao: »Manjina je brojčano manja skupina od ostalog dijela stanovništva jedne države...«. (1991, čl. 568) Hrvati su brojčano manja skupina od većinskog(ih) naroda u SRJ. Nadalje: »...u položaju da ne dominira, čiji članovi – državljani te države imaju s etničkog, vjerskog ili jezičnog gledišta karakteristike po kojima se razlikuju od ostalog dijela stanovništva...«. Hrvati u SRJ su očigledno u nedominirajućoj poziciji u odnosu na većinski narod (narode), državljani su SRJ, tj. RS i RCG i razlikuju se po svojim etničkim, jezičnim i kulturnim osobinama od ve-

¹⁶ Izvještaj o položaju hrvatske nacionalne manjine u Srbiji, Beograd, 1998.

ćinskog(ih) naroda. Potom, iako samo implicitno »...održavaju osjećaj solidarnosti upravljen ka očuvanju njihove kulture, tradicije, vjere ili jezika«. Hrvati u SRJ su kroz povijest zadržali i nastoje zadržati svoju kulturu, tradiciju, vjeru i jezik – dakle svoje posebnosti i identitet.

S obzirom na način nastanka manjina i podjele u tri osnovne skupine, vidljivo je kako Hrvati u SRJ nisu ni »nove« manjine koje karakterizira specifičan oblik »stvaranja« novih etničkih skupina, niti neautohtone »neteritorijalne« manjine nastale nasilnim preseljenjem ili dragovoljnom migracijom. Hrvati u SRJ su autohtone ili »teritorijalne« manjine koje od davnina žive na određenom teritoriju. Ako se o nastanku manjina govori sa stajališta volje (Domini, 1984: 10–11), treba naglasiti da su neke skupine postale manjinama dragovoljno – samoopredjeljenjem ili pravom opcije. Kod Hrvata u SRJ taj čin volje prigodom nastanka nije prisutan jer se dogodio nasilno, pri raspadu države u kojoj su živjeli s matičnim narodom.

Uzimajući u obzir i druge relevantne definicije (Deschenes, 1985; Eide, 1993; Chernichenko, 1996), koje svojim sadržajem pojačavaju kriterij i traže, u odnosu na Capotortijevu definiciju, dodatne karakteristične »manjinske elemente«, poput državljanstva države u kojoj žive članovi manjine i kolektivne volje za održanjem čiji je cilj postizanje pravne i faktične jednakosti s većinom, može se ustvrditi da Hrvati u SRJ zadovoljavaju i te kriterije. Osim činjenice da su državljani države u kojoj žive, oni imaju svoju matičnu državu, Republiku Hrvatsku. Na tim, do sada spomenutim, karakterističnim elementima zasnivaju se i definicije koje su dane u prijedlozima dokumenata usvojenim u okviru europskih institucija.¹⁷ U nekim prijedlozima definicije za potrebe rada UN na zaštiti manjina¹⁸ spominjali su se, između ostaloga, elementi lojalnosti pripadnika prema državi u kojoj žive, te »dovoljan« broj osoba članova pripadnika manjine. Ti prijedlozi nisu nikada bili službeno prihvaćeni iako su bili službeno predloženi.

Hrvati u SRJ prema svim kriterijima, dosada primjenjivanim u određivanju statusa manjine, trebali su steći ovo pravo i status u državi u kojoj žive. No, treba naglasiti da eventualno eksplicitno priznanje postojanja određene nacionalne manjine od strane države u kojoj ta manjina živi, ne može imati konstitutivni već samo deklaratorni karakter, jer postojanje manjine objektivna je činjenica koja ne može ovisiti od nečije subjektivne volje.

LITERATURA

BREZNIK, Dušan (1993). »Demografske odlike stanovništva SRJ po nacionalnosti«, *Jugoslavenski pregled*, Beograd, br. 4, str. 18–26.

CAPOTORTI, Francesco (1991). *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: UN, Centre for Human Rights (Human Rights Study Series; no. 5).

DOMINI, Mirjana (1984). *Manjinsko pitanje i međunarodni odnosi* (Magistarski rad). Zagreb: Fakultet političkih nauka.

¹⁷ Okvirna konvencija za zaštitu prava nacionalnih manjina, 1994.

¹⁸ Prijedlog Potkomisije iz 1951.

GACEŠA, N. (1984). *Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945–1948*. (Doktorska disertacija). Beograd.

Opća enciklopedija. Sv. 1. 3. izd. (1977). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.

Opća enciklopedija. Sv. 8. 3. izd. (1982). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.

PETROVIĆ, Ruža (1985). *Etnički mešoviti brakovi u Jugoslaviji*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.

RADOVIĆ, Zorica (2000). »Manjine i teritorijalna autonomija«, u: *Autonomija i multi-etnička društva: zbornik tekstova*. Subotica: Otvoreni univerzitet, str. 89–91.

SAMARDŽIĆ, Miroslav (1998). *Položaj manjina u Vojvodini*. Beograd: Centar za antiratnu akciju.

SEKULIĆ, Ante (1989). *Bački Bunjevci i Šokci*. Zagreb: Školska knjiga.

SPASOVSKI, Milena (1994). »Teritorijalni razmještaj naroda i nacionalnih manjina u SRJ«, *Jugoslovenski pregled*, Beograd, br. 1, str. 33–55.

ŠKRABALO, Zdenko (1998). »Rasprava«, u: Hrvoje Salopek, Marija Hećimović (ur.). *Glasnik III. foruma hrvatskih manjina*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, str. 49.

TATALOVIĆ, Siniša (1997). *Manjinski narodi i manjine*. Zagreb: Prosvjeta.

TONKOVIĆ, Bela (1996). »Izlaganje o stanju hrvatske manjine u SR Jugoslaviji«, u: Hrvoje Salopek, Marija Hećimović (ur.) *Glasnik foruma hrvatskih manjina*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, str. 27–36.

Vojna enciklopedija. Sv. 10. 2. izd. (1975). Beograd: Izdanje redakcije Vojne enciklopedije.

IZVORI

Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina vs Yugoslavia), ICJ, Judgment of 11 July, 1996.

Deschenes, J., u: Doc. E/CN. 4/Sub. 2/1985/31, par. 181.

Eide, A., u: Doc. E/CN. 4/Sub. 2/1993/34, par. 29.

Chernichenko, S., u: Doc. E/CN. 4/Sub. 2/AC. 5/1996/WP. 1, par. 5.

Izveštaj o položaju hrvatske nacionalne manjine u Srbiji. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 1998.

Sporazum o normalizaciji odnosa između RH i SRJ, sklopljen 23. kolovoza 1996. god. u Beogradu, potvrđen 3. listopada 1996. god., stupio na snagu 18. listopada 1996. god., *NN-MU*, br. 10, 1996.

Činjenice i statistika, Ministarstvo za informacije RS, <http://www.srbija-info.yu/>

Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 1, 1990.

Ustav Republike Crne Gore, *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 48, 1992, poglavlje 5, čl. 67 i 76.

Ustav SR Jugoslavije, *Službeni list SRJ*, br. 1, 1992.

Ustavni zakon za provedbu Ustava SRJ, *Službeni list SRJ*, br. 1, 1992.

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 45, 1991, čl. 2. i 3.

Zakon o osnovnim školama Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 50, 1992–1726, čl. 5.

Zakon o društvenoj brizi o djeci, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 49, 1992, čl. 45.

Zakon o osnovnoj školi, *Službeni list Republike Crne Gore*, br. 34, 1991–574.

Jugoslavija zatražila prijem u Vijeće Europe. Priopćenje Saveznog ministarstva za vanjske poslove SRJ, *Naša borba*, 20. ožujka 1998.

Statistički bilten SFRJ, Beograd, br. 1934, 1992.

Popis izbjeglica i ratom ugroženih lica koja se nalaze na teritoriju SRJ. Beograd: Komesarijat za izbjeglice Srbije i Crne Gore i UNHCR, 1996.

Specijalno izvješće Elizabet Ren o manjinama, Komisija za ljudska prava, E/CN. 4/1997/8, 25. listopada 1996.

Prvi rezultati popisa stanovništva Vojvodine 1991., Novi Sad, 1991.

Okvirna konvencija za zaštitu prava nacionalnih manjina, Instrument za zaštitu manjinskih prava, Vijeće Europe, 1994.

Prijedlog Potkomisije iz 1951., UN Doc. E/CN. 4/Sub. 2/217, str. 15-17.

Milenko Horvatić

THE YUGOSLAV MINORITY STANDARDS AND CROATS IN THE FR OF YUGOSLAVIA

SUMMARY

Ethnic relations and the treatment of minorities have proven themselves to be an exceptionally important issue for security and stability in the Balkans, especially in the Federal Republic of Yugoslavia (FRY). The perspective for peace in this country is to a great deal dependent on the ability to find a solution to the problems of national minorities. All Yugoslav constitutions have included clauses relating to minority rights, yet significant differences were evident in the degrees of stipulated protection for minorities. In these acts minority status was regulated as a liberty and a right enjoyed by individuals – members of minorities. The status of a minority as a collective group was generally not regulated, and the measures for the protection of collective rights were not sufficiently developed. Nevertheless, guarantees in the Constitution of the FRY and the fact that international accords in the Yugoslav legal system stand above the law, on the whole provide a good basis for developing a system of protection of minority rights. Croats live on the territory of the present FRY as an indigenous and homogeneous group in the republics of Serbia and Montenegro. In Serbia the largest Croat concentration is located in the Autonomous Province of Vojvodina. Following the Kosovo crisis, no Croats remained in Kosovo. In Montenegro Croats live mostly in Boka Kotorska. Minorities make up a third of the population of the FRY and the largest minority groups live in Serbia. Based on an analysis of census figures after WWII (the period examined) it is apparent that the number and percentage of minority group members has been on a continuous decline, except in the case of the Albanians, Roma and Yugoslavs. The national (ethnic) structure of the FRY has significantly changed since the 1991 census, to the detriment of the percentage of minority populations in the overall population. Taking into consideration the period from 1961 to the (most recent) 1991 census, the number of Croats in the F.R. has fallen by 45%. A reduction of such scale fall in the number of members of a non-titular group in a Yugoslav republic was not witnessed in any other republic of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia. Such a significant reduction in the number of members of a people, along with an overall population increase during the examined period, has been the result of state policy measures, as well as of objective circumstances. After the break-up of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia, Croats in the FRY found themselves in the position of a national minority, although this status has not been recognised in their case to this day. According to all criteria applied in determining minority status, Croats in the FRY should have gained this right and status,

since the existence of minorities, with all their characteristic minority traits, is an objective fact that no state with European ambitions can endlessly ignore.

KEY WORDS: FR Yugoslavia, the status of Croats, national (ethnic) minorities

Milenko Horvatić

LES STANDARDS RESERVES AUX MINORITES EN YUGOSLAVIE, LES CROATES EN RS YUGOSLAVIE

RÉSUMÉ

Les rapports ethniques et le traitement réservé aux minorités se sont révélés être des questions extrêmement importantes pour la sécurité et la stabilité dans les Balkans, en particulier en RS de Yougoslavie. Les perspectives de paix dans ce pays dépendent dans une grande mesure de la capacité à trouver des solutions aux problèmes des minorités nationales. Toutes les constitutions yougoslaves recèlent des dispositions sur les droits des minorités, mais des différences essentielles au niveau de la protection prévue pour ces dernières sont visibles. Le statut de minorité y est régulé à travers la liberté et les droits des individus, membres des minorités. Le statut de minorité en tant que collectivité est dans l'ensemble non régulé, et les mécanismes de défense des droits communs sont insuffisamment développés. Toutefois, si l'on considère globalement les garanties données par la Constitution de la RSY, ainsi que le fait que les accords internationaux priment sur la loi dans l'ordre juridique yougoslave, on observe qu'ils offrent un bon fondement au développement d'un système de défense des droits des minorités. Des Croates vivent sur le territoire actuel de la RSY, à savoir dans les républiques de Serbie et Monténégro, en tant que groupes autochtones et homogènes. En Serbie, la plus grande concentration de Croates se situe sur le territoire de la Province Autonome de Voïvodine; en revanche, depuis la crise du Kosovo, il n'y a plus de Croates dans cette région. Au Monténégro, les Croates vivent pour la plupart sur le territoire des Bouches de Kotor. Un tiers de la population de la RSY est composé de membres de minorités, et les groupes minoritaires les plus importants se trouvent en Serbie. A partir de l'analyse des données obtenues à l'issue des recensements de la population effectués après la Deuxième Guerre mondiale (période étudiée), il est visible qu'à l'exception des Albanais, des Roms et des Yougoslaves, le nombre et le pourcentage de membres de minorités ont connu une chute constante. Depuis le dernier recensement, en 1991, la structure nationale de la RSY s'est nettement transformée et détériorée quant à la part revenant aux communautés minoritaires en regard de l'ensemble de la population. Si l'on prend en compte la période s'étendant entre 1961 et le dernier recensement, en 1991, on observe que le nombre de Croates en RSY a baissé de 45%. Or, aucune autre république de l'ancien Etat n'a affiché une aussi forte chute du nombre de membres d'une nation issue d'une autre république yougoslave. Par ailleurs, cette chute si sensible de membres d'une nation, avec parallèlement une augmentation générale de la population à travers toute la période sous étude, est le fruit des mesures mises en oeuvre par la politique gouvernementale, ainsi que le résultat d'autres circonstances objectives. A la suite de l'éclatement de la République Socialiste Fédérative de Yougoslavie, les Croates de RSY se sont trouvés dans la position d'une minorité nationale sans toutefois que ce statut leur ait jamais été accordé. Pourtant, d'après tous les critères pris en compte jusqu'à présent pour déterminer le statut de minorité, les Croates de RSY auraient dû obtenir ce droit et ce statut car l'existence d'une communauté possédant les signes caractéristiques d'une minorité est un fait objectif qu'aucun Etat caressant l'ambition d'entrer dans le cercle européen ne peut indéfiniment feindre d'ignorer.

MOTS CLES: RSY, condition des Croates, minorités nationales